

РЕЦЕНЗИЯ

от ДОЦЕНТ Д-Р ДЯКОН ИВАН СТОЯНОВ ИВАНОВ
БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ,
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

за присъждане на образователната и научна степен **ДОКТОР**
на **КОНСТАНТИН КРЪСТЕВ КОВАЧЕВ**

Тема на дисертацията:

**ХРИСТИЯНСКИЯТ ВЪЗГЛЕД ЗА СТРАДАНИЕТО И СЪВРЕМЕННИТЕ НРАВСТВЕНИ
ПРОБЛЕМИ**

Професионално направление 2.4. „РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ“

Научна специалност: НРАВСТВЕНО БОГОСЛОВИЕ

**Научно звено: катедра „Практическо богословие“, Богословски факултет, СУ
„Св. Климент Охридски“**

Дисертационният труд съдържа общо 289 стандартни печатни страници и се състои от предговор, списък на съкращенията, увод, три основни глави, заключение и списък на използваната литература (общо 213 съчинения). В дисертацията е приложен научен апарат, състоящ се от 611 бележки под линия.

Основни параметри на изследването в отделните глави, на които авторът акцентира

Многопластовият характер на феноменологията на страданието оказва влияние в различни сфери на човешкия живот и респективно на научното познание,

както е видно в изследванията на различните общества, култури, религии и идеологии, и различни сектори на науката.

Основата на представената тема е християнската етика, тъй като тя засяга централни проблеми в православно богословие - смисъла на човешкия живот, злото, свободната воля, греха, изкуплението и спасението.

За християнската етика основните направления по темата са заложи в Свещеното Писание и в идеите на богословските изследвания по проблема. Но тъй като страданието е общочовешки проблем, той се разглежда и от някои религиозни и философски учения като: Будизма, стоицизма, епикурейството и философията на Артур Шопенхауер, а в по-периферен аспект и от някои западноевропейски етически системи, като някои аспекти на темата засягат определени пунктове в либерализма, натурализма и антропософията. От друга страна страданието има важно значение и за социалната етика, защото в нея темата се разглежда, най-вече в духа на атеизма и в направленията на материализма, което поставя допълнителни въпроси пред съвременното общество. А в проблематиката на съвременната култура, темата се разгръща и в научната област на психологията, социалната екология, медицината и биоетиката.

Темата е особено актуална за съвременното човечество поради новите проблеми свързани със страданието, които възникват вследствие на погрешното и неетично, понякога и спекулативно използване на науката и технологиите.

Друг фактор, който е важен за разглеждания проблем е, че съвременното общество все по-трудно възприема някои остарели богословски и философски концепции по темата, което изисква актуализиране на християнския възглед и все по-актуални научни изследвания в областта на християнската теология и етика върху проблема за причините и смисъла на страданията. Защото темата за страданието се превръща в едно от най-големите предизвикателства, които обществото отправя към християнството и религията като цяло.

В Първа глава

Измерения на страданието в християнската философия на морала

Поради екзистенциалните измерения на страданието, неговата най-изчерпателна асимилация се реализира в светлината на християнската теологията. Но въпреки, че тя рационализира перспективите на многоспектърната феноменология на страданието, цялостната идейна насока и обосновка по проблема в християнството се основава и изгражда въз основа на Божествените истини за страданието, заложиени в Свещеното Писание на Стария и Новия Завет.

1. Библейският възглед за страданието

В Стария Завет се разкриват и разгръщат съществени структурни и смислови елементи на християнския възглед за страданието.

2. Тематични модели на страданието в Свещеното Писание на Стария Завет

Класифицирането на страданията в Свещеното Писание на Стария Завет според техните персонални аспекти, не изчерпва специфичната библейска и религиозно-нравствена проблематика на темата. Така авторът предлага един детайлен богословско-етически подход към проблема налага изследването на проблема за страданието в Стария Завет да се осъществи в конкретни тематични направления. Така очертаването на различните модели на страданието в Свещеното Писание, оптимизират изследването на основните истини и фундаменталните нравствени аспекти на библейския възглед по проблема.

Най-съществените тематични модели, които Стария Завет разкрива са: *Страданието като последица от вина, Страданието като възпитателна Божия мярка, също и Страданието на праведника, както и Страданието като изпитание.*

3. Християнският възглед за страданието в евангелската нравственост и Свещеното Писание на Новия Завет

Новият Завет, от своя страна, задълбочава и надгражда религиозно-нравствената проблематика, като представя нови елементи на многоаспектните измерения на *Христовите страдания*, разкриващи темата за *месианските аспекти на страданието* и неговите богословски измерения в областта на *христологията, аспектите на страданията в изкуплението на човечеството, есхатологичните измерения на страданията и не на*

последно място, *сотириологическите аспекти на страданието*. В тематично отношение Новият Завет извежда идеи като : *приемане на страданието*, а също и *страданието като служение*, които в определен смисъл са продължение и утвърждаване на старозаветната идея за *страданието като педагогическо средство*.

Във Втора глава

Проблемът за страданието в християнската етика и религиозно-философските учения

Както подчертава авторът, поради многостранния си и същевременно универсален характер, проблемът за страданието е отправна точка за надграждащи се и противопоставящи се идеи в различни философски и религиозни направления.

1. Християнският възглед за страданието в богословско-етическа перспектива

За християнството проблемът има централно значение, тъй като е промени хода на човешката история. Според християнската етика, злоупотребявайки със свободната си воля чрез прекрачване на Божиите повели, човекът поставя под въпрос персоналната връзка между Бога и творението, изградена на базата на любовта. Този прелом в човешката история динамизира тенденциозна дисхармония в отношенията на човека с Бога. Това отдалечаване на човека от Създателя поставя началото на навлизането на страданието в света. Поради важното значение на причините за това, православната теология обръща съществено внимание на факторите, свързани с грехопадението и навлизането на страданието в света. Те са *злото, греха и свободната воля*. В контекста на християнското осветление, страданията имат есхатологични и сотириологични измерения.

2. Философски възгледи за страданието

Във философията проблема за страданието се разглежда чрез един логичен и натуралистичен подход. Така от Сократ и Платон до Кант и Хегел, европейската философия изследва злото и страданието изхождайки от религиозния опит и знания, съдържащи се в разума. Но независимо от направленията на изследване, проблематиката, свързана с феноменологията на страданието,

заема съществена позиция във философските изследвания, заради връзката и с темата за смисъла на човешкия живот.

Изхождайки от своите фундаменти, произтичащи от античната метафизика, класическите философски системи се отнасят към темата в направленията на един онтологически и антропологичен дуализъм, разглеждащ проблемите за *безсмъртната душа и смъртното тяло у човека* в насоки, които се различават от християнските.

3. Нравствени проблеми на теодицеята във философска и християнска перспектива

В процеса на търсене на отговорите на въпросите, свързани с причините и смисъла на страданията в областта на философията и религията, се формира темата за теодицеята. Този проблем се изгражда на базата на парадоксалното за теистичната мисъл допускане на злото и страданието в света от Всемогъщ и Любящ Бог. За християнската етика отговорите на тази дилема са заложили в християнския възглед за свободната воля, греха и Божия Промисъл.

В Трета глава

Смисълът на страданието и съвременните нравствени проблеми в измеренията на християнската етика

Акцентът и основните дисертационни проблеми са представени в тази глава.

Пред съвременния свят се откриват нови страдания свързани с етапа, до който човечеството е достигнало. Това поставя не само нуждата от теологически изследвания в тази насока, но и по актуални и достъпни за социалната мисъл теологически формулировки на проблема за страданието.

Християнските екзистенциални причини за страданието се приемат трудно от съвременното общество, а този проблем се корени още в самото религиозно самоопределяне на човека в съвременната култура.

1. Социални аспекти на страданието в светлината на Християнската етика

За съвременното общество проблематиката свързана с асимилацията на причините и смисъла на страданията притежава един социално-етичен аспект. А темата е актуална и значима, не само за античната, но и съвременната

култура. Възгледите по проблема за страданието в съвременното общество се изграждат въз основа на смесица от идеите по темата в областта както на различни религии, така и на множество философски системи.

2. Психологически аспекти на страданието

От друга страна, за съвременното общество е особено актуален проблема за психическите страдания. Поради модернизиранието на методите за общуване в съвременния свят, за модерното общество възникват предпоставки за страдание от емоционално и психологическо естество.

Поради съвременната личностна самоизолация, в модерното общество се разпространяват все по-често различни психични разстройства и ментални болести. Така в съвременната култура се формира една тенденция за мултиплициране на психични страдания, които най-често се проявяват като депресии и неврози. Но въпреки, че според медицината тези състояния и заболявания имат физически причини, според християнската психология, тези причини са духовни. Защото според православните руски психиатри, които изследват темата, психичните проблеми се причиняват от липсата на духовен живот, което нарушава хармонията между духа, душата и тялото. В контекста на тази проблематика се разгръщат духовно аскетичните подходи в християнската индивидуална етика. Така според православната традиция се постига психофизическа хармония и духовно обновление чрез методиките на християнската аскеза.

3. Християнският възглед за страданието и съвременните био-етични проблеми

От друга страна съвременното човечество е изправено и пред множество телесни страдания, произтичащи от световните екологични и био-етични проблеми. Съвременното общество експлоатира хищнически планетата и природата, а по този начин само си причинява неизбежни страдания.

В областта на медицината, човечеството се опитва все повече да навлиза в тайните на живота и смъртта с чисто човешки средства, надхвърляйки етичните граници чрез съвременната наука и технология. Човекът започва тенденциозно да се намесва в Божествените планове относно това дали да започне и кога да свърши човешкия живот чрез абортите и евтаназията.

Чрез абортите човекът извършва убийство на собственото си дете посредством жестоки страдания. Освен това абортът представлява намеса в Божия промисъл за човешкия живот. Тази намеса в Божествения промисъл човечеството упражнява не само в началото, но и в края на човешкия живот чрез евтаназиата. Много е важно човечеството да разбере, че Бог го подлага на изпитания, които имат много важна задача за спасението му. А ако със свободната воля, дадена му от създателя то реши да попречи на Божествения промисъл, то погубва себе си. Освен това чрез евтаназиата човекът не само се лишава от възможността да познае докрай себе си, но и осуетява Божия промисъл за спасението си.

Тези съвременни проблеми свързани със страданието притежават доминантна значимост за био-етиката и екологията, защото чрез тези тенденции човечеството започва не само да си причинява страдания, но и тенденциозно да се самоунищожава. Така, изложените проблеми съвременния свят поставят нови нерешени етични въпроси, свързани със страданието пред християнската църква. Така някои пунктове по темата остават неизяснени в пълнота, поради което според изследователите в областта на православната теология дори в теологичен аспект, част от феноменологията на страданието остава загадка.

ОБЕКТИВНОСТ НА РЕЦЕНЗИЯТА

Така предложеното научно изследване е предимно в областта на нравственото богословие и по-конкретно в областта на християнската етика.

Разпределението на съдържанието е в съответствие с установените класически норми за написване на такова научно изследване, като се разглеждат тематично различни проблеми, обединени трите глави на съдържанието.

1. Предмет и обект на изследването

Предмет на настоящето изследване е християнският възглед за страданието и неговата проекция в светлината на библейския възглед върху проблема. А **обект** са по-значимите възгледи и съчинения по темата в областта на православната теология, но също така и философията, психологията и биоетиката от различни културно-исторически периоди, разглеждащи

проблема за страданието или имащи по-определящо отношение към него. Ценното за това християнско етическо изследване е, че изследователите дефинират и разглеждат страданието в различни негови аспекти, което разкрива по убедителен начин многостранните перспективи и очертава идейните противоречия на изказаните възгледи по проблема.

2. Цел на изследването

Целта на изследването, както споменава авторът е разгадаване феноменологията на страданието в световен религиозен контекст и по-конкретно православно учение.

Авторът успява да разкрие и изясни християнския възглед за страданието, както и да очертае по-важните аспекти на темата в светлината на съвременните нравствени проблеми. Това включва систематично проучване, стилизиране и анализ на проблема в теологически аспект и обзор на периферната проблематика, свързана или имаща отношение към различни страни от темата за страданието.

Поради обширния обхват на разглежданата тема, настоящото изследване няма за цел да обясни изчерпателно причините и смисъла на страданията, а по-скоро да се концентрира върху християнския възглед за страданието и да осъществи един систематичен обзор на проблема в границите на Православното нравствено богословие.

3. Задачи

Авторът разглежда и анализира някои трудности при изясняването на темата за страданието и нравствената проблематика свързана с нея, която християнската етика определя в границите на обекта на изследване.

Прави богословско-систематичен обзор и етически анализ на някои по-важни религиозни, философски и психо-социални възгледи относно причините и смисъла на страданията, като ги разгледа в сравнителна перспектива спрямо християнството.

4. Методи на изследването

Като основни методи на изследване в настоящето дисертационно съчинение, ще бъдат използвани богословските изследователски методи на християнската

етика и религиозно-философски подход, както и сравнително-аналитичен метод.

Методологията е основна за теологията. При изследването, в което в повечето случаи взаимодействат помежду си, авторът прилага правилата на научната критика.

Критичният апарат е под основния корпус на текста, което улеснява четенето;

Авторефератът отговаря на изискванията.

5. Изследователски обзор и заключение на автъра

Изследователските хопотези лимсват, но за заменени с изследователски обзор на авторът, инкорпориран в Заключението, което не е според приетата научна номенклатура, но предоставя възможност на читателя да направи своите изводи от текста на Дисертацията. Поради това авторът разделя Заключението на седем основни пункта.

Като най-съществен за мен е последният, който съдържа цяластен обзор на изследването.

Съвременните нравствени проблеми, свързани със страданието, притежават доминантна значимост за области като био-етиката и екологията, но също така и за християнската етика и социалното учение на Църквата. Защото чрез тези нови тенденции човечеството започва не само да си причинява страдания и да поставя под заплаха съвременния свят, но и тенденциозно да се самоунищожава. Всички тези нравствени проблеми в съвременния свят поставят множество нови нерешени етични и биомедицински въпроси, свързани със страданието и болката, болестта и лечението, скърбите и нещастията в този свят и пред християнската църква. Много нравствени истини по темата за страданието остават недостъпни и неизяснени в пълнота за съзнанието на съвременния човек, поради което според изследователите в областта на православната теология, дори в християнски аспект, голяма част от причините, феноменологията и целта на страданието в този свят остават загадка.

При осмисляне на проблема за причините, смисъла и целта на страданието в съвременния свят православната християнска етика се основава на богооткровените истини за човека и Бога и се стреми да открие духовния смисъл на страданието, което дава сили на човека да носи своя кръст като одухотворява и преобразява живота на личността. Християнското нравствено учение не отделя страданието от надеждата, чрез която се побеждават скърбите и приобщава страдащите към благодатния живот в Бога и молитвата. Чрез тези средства за спасение се придобива утешение и надежда в скърбите и страданията, които са полезни както за този кратък земен живот, така и по пътя към блаженството в Божието царство и вечността.

ПРИНОСИ, според позицията на автора:

1. Осъществено е подробно и задълбочено изследване на християнския възглед за страданието в светлината на библейското откровение.
2. Направен е теологически критичен обзор и анализ на проблема за страданието в по-значимите за настоящето изследване философско-религиозни възгледи.
3. Направен е преглед на социалните аспекти на страданието, неговите измерения в областта на психологията, както и в съвременните нравствени проблеми през погледа на християнската етика.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Тенденции в съвременната младежка култура. Проблемите и възможностите за комуникация на Църквата с подрастващите. – В: Богословска мисъл, кн. 1-2, 2012, с. 14-18. ISSN 1310-7909
2. Причини и смисъл на човешкото страдание - Богословски и психологически размисли. – В: <http://publicityresearch.bg/2014/11/prichini-i-smisl-na-choveshkoto-stradanie-bogoslovski-i-psihologicheski-razmisli/> (12.05.2015).
3. Християнският възглед за страданията в контекста на библейските идеи за Божественото наказание. – В: Философия, бр. 2, 2015.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА РЕЦЕНЗЕНТА

Изследователската и научна мисъл на К. Ковачев в периода на неговото следване и докторантура, бе оформена трудно и поетапно и достигна своето развитие в изследователското проучване в областта на християнската етика, чиито плод е представената Дисертация.

Но, на основата на доброто и точно научно ръководство от страна на доц. К. Нушев; на нуждата от богословски изследвания в тази научна област и проблематика, свързани с православно учение за страданието; на актуалните проблеми на съвременното общество, и на всяка една личност; на изпълнените цели и задачи в дисертационното съчинение и постигнатият положителен резултат.

Имам основание да препоръчам на уважаемото научно Жури, допускането на този дисертационен труд на тема: **„ХРИСТИЯНСКИЯТ ВЪЗГЛЕД ЗА СТРАДАНИЕТО И СЪВРЕМЕННИТЕ НРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ“** до публична защита и съобразно Закона за развитието на академичния състав в Р България, да бъде присъдена на Константин Ковачев образователната и научна степен **„Доктор“**.

Доц. д-р дякон Иван Иванов

Неапол, Италия, 10 септември 2015 г.